

6.1	Oorlog dicht bij huis: Het verzet
Leerjaar	PO Groep 6
Type les	Excursie in aansluiting op het vak kunstzinnige oriëntatie (erfgoed)
Lesduur	60 - 75 minuten
Omschrijving van de les	Een les waarin de kinderen op verkennende, onderzoekende en makende manier inzicht krijgen in het ontstaan, belang en activiteiten van het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog. Daarnaast ervaren de kinderen de zichtbare herinneringen aan de oorlog tijdens een bezoek aan het verzetsmonument in Ommen.  De kinderen beantwoorden vragen en voeren opdrachten uit tijdens een bezoek aan het verzetsmonument.
Onderwerpen	Tweede Wereldoorlog, verzet
Vakgebied	Kunstzinnige oriëntatie (erfgoed), oriëntatie op jezelf en de wereld (tijd)

Leerinhoud	
TULE doelen 51	De kinderen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren. - De kinderen maken gebruik van verhalen over gebeurtenissen van vroeger.
TULE doelen 52	De kinderen leren over kenmerkende aspecten van het tijdvak: wereldoorlogen en holocaust. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 53	De kinderen leren over de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 56	De kinderen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed. - De kinderen: - beschouwen objecten uit het verleden: afbeeldingen en gedenktekens. - horen verhalen over gebeurtenissen uit het verleden.
Werkwijze	De kinderen bekijken afbeeldingen over het ontstaan, belang en verloop van het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog. De kinderen onderzoeken een manier waarop het verzet herdacht wordt. De kinderen beantwoorden vragen en voeren opdrachten uit tijdens een bezoek aan het verzetsmonument.

	Uitvoering
Voorbereidingen	<p>Organiseer de excursie</p> <p>Bestudeer de presentatie (ODBH Les 6.1 Presentatie)  Bestudeer de inleiding en oriëntatie  Bestudeer de opdracht  Bestudeer de reflectie (reflectiereader)</p> <p>Print de vragenlijst (ODBH Les 6.1 Bijlage 1 Vragenlijst) 1 per ll.  Print de routebeschrijving (ODBH Les 6.1 Bijlage 2 Routebeschrijving) 1 per begeleider</p> <p>Materialen klaarleggen:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- pennen en potloden</li> <li>- plankjes om buiten op te schrijven</li> </ul>
Lesplanning	<p>Totaal 60 - 75 minuten</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- inleiding en oriëntatie (15 minuten)</li> <li>- excursie (30 – 45 minuten)</li> <li>- reflectie (15 minuten)</li> </ul>

<p>Inleiding en oriëntatie</p>	<p>Vertel: De komende 4 weken gaan we bezig met een project over de Tweede Wereldoorlog. Toon afbeelding 1 van ODBH Les 6.1 Presentatie</p> <p>Vertel: Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd Nederland bezet door Duitsland. Niet iedereen was het eens met de nieuwe bazen van het land. Sommige mensen kwamen in opstand tegen de Duitsers. Zij werden lid van het verzet.</p> <p>Vraag: Wat denken jullie dat er bedoeld wordt met deze poster?</p> <p>Antwoord: Met de vuist wordt opstand, vechten tegen, bedoeld. Het zwarte teken erachter is een hakenkruis, het symbool van de Duitse bazen. Er wordt vechten tegen de Duitsers mee bedoeld.</p> <p>Toon afbeelding 2 van ODBH Les 6.1 Presentatie</p> <p>Vertel: In het begin van de oorlog wisten veel mensen in Nederland niet goed wat er allemaal gebeurde. Ze dachten dat het allemaal wel mee viel met de Duitsers.</p> <p>Vraag: Deze tekening laat zien waardoor het kwam dat mensen niet precies wisten wat er gebeurde. Wat denken jullie dat er bedoeld wordt met dit plaatje?</p> <p>Antwoord: De pleisters op de mond betekenen dat mensen niet mochten zeggen wat ze wilden. De vastgebonden armen betekenen dat ze ook niet mochten schrijven wat ze wilden.</p> <p>Vertel: De mensen in Nederland wisten niet precies wat er gebeurde doordat het nieuws dat in de kranten kwam, door de Duitsers werd gecontroleerd. Er mochten alleen dingen in staan waar de Duitsers het mee eens waren. Kritiek mocht je niet hebben. Dit noemen we censuur.</p> <p>Toon afbeelding 3 van ODBH Les 6.1 Presentatie</p> <p>Vraag: Wat denken jullie dat de mensen op deze foto's aan het doen zijn?</p> <p>Antwoord: Stukjes schrijven en drukken.</p> <p>Vertel: Om ervoor te zorgen dat de Nederlanders toch wisten waar de Duitsers mee bezig waren, maakten verzetsmensen hun eigen kranten waarin ook ander nieuws stond dat van de Duitsers niet in de goedgekeurde kranten mocht komen.</p> <p>Toon afbeelding 4 van ODBH Les 6.1 Presentatie</p> <p>Vraag: Dit is een berichtje uit een verzetskrant. Waar denken jullie dat dit krantenberichtje over gaat?</p> <p>Antwoord: Over het weghalen van 30.000 mannen bij hun familie. Er zijn mensen gedood omdat ze zich verzetten. De politie werd ontwapend.</p>
--------------------------------	--

Vraag:  
Door wie denken jullie dat die mannen werden weggevoerd?

Antwoord:  
De Duitsers.

Vraag:  
Waarom denken jullie dat dit berichtje in een verzetskrant stond i.p.v. in een gewone krant?

Antwoord:  
Omdat de Duitsers niet wilden dat iedereen wist dat ze zulke slechte dingen deden.

Toon afbeelding 5 van ODBH Les 6.1 Presentatie

Vertel:

De Duitsers hadden ook verboden om naar de uitzendingen van Radio Oranje te luisteren, waarop koningin Wilhelmina vanuit Engeland de Nederlanders toesprak.

Vraag:

Hoe denken jullie dat de mensen ervoor zorgden dat ze toch konden luisteren?

Antwoord:  
Ze verstopten radio's en luisterden stiekem op een plek waar niemand het hoorde.

Toon afbeelding 6 van ODBH Les 6.1 Presentatie

Vertel:

Met flyers werden de mensen opgeroepen om zich te verzetten tegen de Duitse bazen.

Vraag:

Welke manieren om je te verzetten zien jullie op deze flyers?

Antwoord:

Door je niet te laten oppakken, door de Duitsers eruit te schoppen, door tegen Duitsland te vechten.

Toon afbeelding 7 van ODBH Les 6.1 Presentatie

Vertel:

Steeds meer mensen hadden reden om bang te zijn voor de Duitsers en verstopten zich. Dit noemen we onderduiken. Deze onderduikers hadden hulp nodig, want als ze ontdekt werden konden ze de doodstraf krijgen. Verzetsmensen hielpen de onderduikers.

Vraag:

Welke plaatsen waar onderduikers zich verstopten zien jullie op deze plaatjes?

Antwoord:

Onder de vloer, op zolder, achter geheime doorgangen.

Toon afbeelding 8 van ODBH Les 6.1 Presentatie

Vertel:

Verzetswerk was levensgevaarlijk, want als je gepakt werd kon je gevangen gezet worden of doodgeschoten.

Vraag:

Waar denken jullie dat dit berichtje over gaat?

	<p>Antwoord: Dat mensen in het verzet niet over hun verzetswerk mochten praten met anderen en niets op mochten schrijven over het verzet. Daardoor konden andere verzetsmensen verraden worden. Ze werden dan opgepakt en gedood door de Duitsers.</p> <p>Vertel: In het begin van de oorlog werd er nog geen geweld gebruikt door het verzet. Toen de Duitsers steeds harder tegen het verzet optraden werd ook het verzet gewelddadiger.</p> <p>Toon afbeelding 9 van ODBH Les 6.1 Presentatie Vertel: Er werden wapens gesmokkeld en gebruikt tegen de Duitsers. Vraag: Hoe denken jullie dat het verzet ervoor zorgde dat de Duitsers hun wapens niet vonden? Antwoord: Door de wapens onopvallend te vervoeren in bijv. marktkarren en ze te verstoppen, bijv. onder de vloer.</p> <p>Toon afbeelding 10 van ODBH Les 6.1 Presentatie Verder probeerde het verzet de vijand op allerlei manieren dwars te zitten, zoals door het saboteren van telefoonlijnen, het opblazen van spoorlijnen, onder water zetten van gebieden. Spionage gebruikten ze om aan informatie te komen over waar de Duitsers mee bezig waren. Vraag: Wat denken jullie dat deze foto met spionage te maken heeft? Antwoord: Spionnen maakten stiekem foto's om informatie te verzamelen over de Duitse plannen. In de tas zit een camera verborgen waarmee ze door het gat in de tas foto's konden maken.</p>
Opdracht	<p>Jullie gaan vandaag een wandeling maken naar het verzetsmonument in Ommen. Het hangt aan de muur van het gemeentehuis aan de Chevallerastraat. Bij het monument beantwoorden jullie vragen en maken jullie de opdrachten van de vragenlijst (ODBH Les 6.1 Bijlage 1 Vragenlijst).</p>
Reflectie	<p>ODBH Reflectie reader les 2</p>

6.2	Oorlog dicht bij huis: Maak een herdenkingsplaquette
Leerjaar	PO Groep 6
Type les	Les in aansluiting op het vak kunstzinnige oriëntatie (erfgoed)
Lesduur	60 minuten
Omschrijving van de les	Een les waarin de kinderen op verkennende, onderzoekende en makende manier mogelijkheden onderzoeken voor het herdenken van het verzet en het maken van een plaquette.  De kinderen maken een herdenkingsplaquette van klei voor het verzet.
Onderwerpen	Tweede Wereldoorlog, verzet, herdenken, plaquettes
Vakgebied	Kunstzinnige oriëntatie (erfgoed en beeldend), oriëntatie op jezelf en de wereld (tijd)

Leerinhoud	
TULE doelen 51	De kinderen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren. - De kinderen maken gebruik van verhalen over gebeurtenissen van vroeger.
TULE doelen 52	De kinderen leren over kenmerkende aspecten van het tijdvak: wereldoorlogen en holocaust. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 53	De kinderen leren over de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 54	De kinderen leren beelden, taal, muziek, spel en beweging te gebruiken om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren. - De kinderen gebruiken de beeldaspecten: - vorm: lijn als contour, lichaamsvormen van mensen en dieren ruimtelijk weergeven, vormsoorten - compositie: opbouw, ordening, evenwicht en betekenis. - De kinderen gebruiken de materialen en technieken: - werken met plastisch materiaal: textuur aanbrengen in klei, werken met platen van klei.
TULE doelen 56	De kinderen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed. - De kinderen: - beschouwen objecten uit het verleden: afbeeldingen. - horen verhalen over gebeurtenissen uit het verleden.
Werkwijze	De kinderen bekijken afbeeldingen over manieren om een herdenkingsplaquette te maken. De kinderen onderzoeken technieken om een plaquette te maken van klei. De kinderen maken een herdenkingsplaquette van klei voor het verzet.

	Uitvoering
Vorbereidingen	<p>Bestudeer de presentatie (ODBH Les 6.2 Presentatie)</p> <p>Bestudeer de inleiding en oriëntatie</p> <p>Bestudeer de opdracht</p> <p>Bestudeer de reflectie (reflectiereader)</p> <p>Materialen klaarleggen:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Schetspapier</li> <li>- Potloden</li> <li>- Zelfhardende klei</li> <li>- Kleigereedschap en rollers</li> <li>- Satéprikkers</li> <li>- Onderleggers</li> <li>- Waterbakjes</li> </ul>
Lesplanning	<p>Totaal 60 minuten</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- inleiding en oriëntatie (15 minuten)</li> <li>- opdracht (30 minuten)</li> <li>- reflectie (15 minuten)</li> </ul>

<p>Inleiding en oriëntatie</p>	<p>Vertel:  In de vorige les hebben jullie een wandeling gemaakt naar het verzetmonument bij het gemeentehuis.  Toon afbeelding 1 van ODBH Les 6.2 Presentatie  Vraag:  Wat kun je zeggen over de vorm van het monument?  Antwoord:  Het is plat en de figuren liggen er bovenop.</p> <p>Vertel:  Deze vorm heet een plaquette.  Dat is een plaat met een afbeelding in reliëf. Dit betekent dat de afbeelding of de tekst hoger of lager ligt dan de plaat zelf.</p> <p>Vraag:  Welke materialen kunnen jullie bedenken om een plaquette te maken die buiten kan hangen?  Antwoord:  Van metaal, kunststof of steen. Het moet een materiaal zijn dat tegen het weer kan.</p> <p>Vraag:  Van welk materiaal denken jullie dat de plaquette van het verzetmonument is gemaakt?  Antwoord:  Van steen.</p> <p>Vraag:  Welke vorm van reliëf hebben de afbeelding en de tekst van de plaquette?  Antwoord:  De afbeelding ligt er bovenop en de tekst is er in geslagen en ligt lager.</p> <p>Toon afbeelding 2 van ODBH Les 6.2 Presentatie  Vraag:  En welke vorm van reliëf heeft deze tekst?  Antwoord:  De letters liggen bovenop de plaat.  Vraag:  Hoe kun je dat zien?  Antwoord:  Door de schaduwen rond de letters.</p> <p>Toon afbeelding 3 van ODBH Les 6.2 Presentatie  Vraag:  En wat valt jullie op aan het reliëf van deze afbeelding?  Antwoord:  De afbeelding is uitgesneden uit de plaat en ligt lager. In de uitgesneden delen zit ook reliëf, niet alles ligt even hoog.</p> <p>Vertel:  Jullie gaan van klei een eigen herdenkingsplaquette ter herinnering aan het verzet ontwerpen en maken.  Op de plaquette in Ommen zien we 3 mannen die hebben meegewerkt aan het verzet, een burger, een boer en een soldaat.  Om te bedenken welke afbeelding je kunt maken op je plaquette, kijken we even terug naar de vorige les.</p>
--------------------------------	---



	<p>Vraag: Wie weet nog op welke manieren mensen zich verzetten tegen de Duitsers?</p> <p>Antwoord: Door het maken van illegale kranten en flyers, helpen van onderduikers, smokkelen van wapens, sabotage en spionage.</p> <p>Vertel: Je kunt je ontwerp voor de plaquette niet te ingewikkeld maken omdat je het gaat uitsnijden in klei. Je kunt daarom bijv. een symbool kiezen dat past bij het verzet.</p> <p>Vraag: Wie weet wat een symbool is?</p> <p>Antwoord: Een afbeelding of teken dat voor veel mensen een bepaalde betekenis heeft.</p> <p>Vraag: Als je terugdenkt aan wat mensen in het verzet deden, wie kan er dan iets bedenken wat symbool staat voor het verzet en niet te moeilijk is als ontwerp?</p> <p>Antwoord: Bijv. een pen en potlood, een smokkelkar, een geheime doorgang, een camera, enz.</p> <p>Toon afbeelding 4 van ODBH Les 6.2 Presentatie</p> <p>Vertel: Ook een vuist kan symbool staan voor verzet, dat hebben we op de poster in de vorige les gezien.</p>
Opdracht	<p>Vandaag ontwerpen en maken jullie zelf een herdenkingsplaquette. Maak een schets van je ontwerp. Een schets is een snelle simpele tekening, hij hoeft niet mooi te zijn. Het gaat erom dat je weet wat je wilt maken en op welke plek alles komt. Komt de afbeelding hoger dan de plaat of juist dieper, komt er ook tekst bij?</p> <p>Jullie krijgen een stuk klei. Rol het stuk klei uit tot een platte tegel van ong. 2 – 3 cm dik en 15 x 15 cm groot. Maak de zijkanten netjes recht.</p> <p>Kras de tekening van je ontwerp dun en ondiep in de klei. Alleen de vormen, de details komen later.</p> <p>Als je afbeelding lager komt dan de plaat, dan schraap je binnen de lijnen een laagje klei weg. Komt de afbeelding hoger dan schraap je om de lijnen heen een laagje weg. Gebruik hiervoor de kleigereedschappen.</p> <p>Als de vorm duidelijk is ga je het netjes afwerken, maak de randjes mooi glad, kras de lijnen binnenin de afbeelding in de klei. Misschien wil je sommige onderdelen van de afbeelding lager hebben dan de rest.</p> <p>Als je er tekst bij wilt hebben, kras je deze ook in de klei. Ook hiervan maak je de randjes mooi glad.</p> <p>Maak je vingers nat om de klei glad te maken.</p> <p>Maak als laatste bovenin een gaatje om hem te kunnen ophangen. Zorg dat dit gaatje in het midden zit en niet te dicht bij de rand.</p> <p>Als je plaquette klaar is kan hij drogen en hard worden.</p>
Reflectie	ODBH Reflectie reader les 7

6.3	Oorlog dicht bij huis: Onderduikers
Leerjaar	PO Groep 6
Type les	Les in aansluiting op het vak kunstzinnige oriëntatie (erfgoed)
Lesduur	60 minuten
Omschrijving van de les	Een les waarin de kinderen op verkennende, onderzoekende en makende manier inzicht krijgen in de omstandigheden van onderduikers tijdens de Tweede Wereldoorlog.  De kinderen maken een tekening van een mogelijke onderduikplek in hun eigen huis.
Onderwerpen	Tweede Wereldoorlog, onderduikers, onderduikplekken
Vakgebied	Kunstzinnige oriëntatie (erfgoed en beeldend), oriëntatie op jezelf en de wereld (tijd)

Leerinhoud	
TULE doelen 51	De kinderen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren. - De kinderen maken gebruik van verhalen over gebeurtenissen van vroeger.
TULE doelen 52	De kinderen leren over kenmerkende aspecten van het tijdvak: wereldoorlogen en holocaust. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 53	De kinderen leren over de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 54	De kinderen leren beelden, taal, muziek, spel en beweging te gebruiken om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren. - De kinderen gebruiken de beelddaspecten: <ul style="list-style-type: none"> <li>- ruimtesuggestie op het vlak: overlapping van objecten en figuren, de plaats van objecten in het grondvlak, grootteverschil van figuren en objecten (vooraan groot, achteraan klein).</li> <li>- kleur: gevoelswaarde van kleuren (vrolijke, sombere, koele, arme), relatie tussen kleur en licht.</li> <li>- vorm: lijn als contour, lichaamsvormen van mensen en dieren ruimtelijk weergeven, vormsoorten</li> <li>- compositie: opbouw, ordening, evenwicht en betekenis.</li> </ul> - De kinderen gebruiken de materialen en technieken: <ul style="list-style-type: none"> <li>- tekenen: potlood, kleurpotlood en fineliner.</li> </ul>
TULE doelen 56	De kinderen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed. - De kinderen: <ul style="list-style-type: none"> <li>- beschouwen objecten uit het verleden: afbeeldingen.</li> <li>- horen verhalen over gebeurtenissen uit het verleden.</li> </ul>
Werkwijze	De kinderen bekijken afbeeldingen over de omstandigheden van onderduikers tijdens de Tweede Wereldoorlog. De kinderen onderzoeken de mogelijkheden voor een onderduikplek in hun eigen huis. De kinderen tekenen een mogelijke onderduikplek in hun eigen huis.

	Uitvoering
--	------------

<p>Inleiding en oriëntatie</p>	<p>Vertel:  In 1940 viel het Duitse leger Nederland binnen en veroverde ons land. De Duitsers werden de baas. Veel mensen hadden een reden om bang te zijn. De Duitsers hadden een hekel aan bepaalde groepen mensen, waarvan ze vonden dat ze minder waard waren dan zij.</p> <p>Vraag:  Wie kan een voorbeeld noemen van groepen mensen waar de Duitsers een hekel aan hadden, omdat ze volgens hun minderwaardig waren?</p> <p>Antwoord:  Joden, homoseksuelen, zigeuners, gehandicapten.</p> <p>Toon afbeelding 1 van ODBH Les 6.3 Presentatie</p> <p>Vertel:  Deze mensen werden opgepakt en afgevoerd naar streng bewaakte gevangenkampen in Nederland en van daaruit naar concentratiekampen in Duitsland en Polen.</p> <p>Vraag:  Wat zien jullie op dit plaatje?</p> <p>Antwoord:  Mensen die met bagage naar de trein gaan.</p> <p>Vraag:  Denken jullie dat ze op vakantie gaan of is er iets anders aan de hand? En waarom denken jullie dat?</p> <p>Antwoord:  Deze mensen worden afgevoerd naar concentratiekampen. Er lopen Duitse soldaten om ze in de gaten te houden. De mensen kijken niet erg vrolijk. Het is geen gewone personentrein maar het zijn goederenwagons waar ze in moeten.</p> <p>Vertel:  Niet iedereen liet zich zomaar oppakken, sommige mensen zochten hulp en een schuilplaats om onder te duiken.</p> <p>Vraag:  Wie kan vertellen wat onderduiken is?</p> <p>Antwoord:  Je schuil houden (verstoppert) voor de vijand.</p> <p>Toon afbeelding 2 van ODBH Les 6.3 Presentatie</p> <p>Vertel:  Er zaten in de Tweede Wereldoorlog vooral veel Joodse mensen ondergedoken.</p> <p>Vraag:  Welke manieren zien jullie op de plaatjes waarmee de Duitsers het leven voor Joodse mensen moeilijk maakten tijdens de oorlog?</p> <p>Antwoord:  Ze mochten op veel plekken niet meer komen. Ze mochten de straat niet op zonder een jodenster op hun kleding. Hiermee konden de Duitsers ze goed in de gaten houden.</p>
--------------------------------	--

Toon afbeelding 3 van ODBH Les 6.3 Presentatie

Vertel:

Ook voor niet-Joodse mensen werd het leven moeilijk gemaakt door de Duitsers.

Vraag:

Kunnen jullie in deze afbeelding en tekst zien wat de Duitsers van de mannen in Nederland wilden?

Antwoord:

De mannen waren verplicht om voor de Duitsers te gaan werken.

Vraag:

Wie kan nu nog meer groepen mensen bedenken die een reden hadden om onder te duiken?

Antwoord:

Mensen die niet voor de Duitsers wilden werken, mensen die zich tegen de Duitsers verzetten.

Vertel:

Als onderduiker was er altijd het gevaar dat je ontdekt werd. Als je gepakt werd kon je de doodstraf krijgen. En de mensen die onderduikers hielpen ook.

Ondanks dat het zo gevaarlijk was, hielpen veel mensen de onderduikers omdat ze het niet eens waren met de Duitsers.

Vraag:

Wie kan bedenken waarmee de onderduikers geholpen moesten worden?

Antwoord:

Ze hadden een geheime schuilplaats nodig en dingen als voedsel en kleding.

Toon afbeelding 4 van ODBH Les 6.3 Presentatie

Vertel:

Veel dingen waren moeilijk te krijgen in de oorlog. Eten kon je niet meer gewoon zomaar kopen. Daar had je bonnen voor nodig. Iedereen kreeg ook maar een paar bonnen per persoon. En om die bonnen te kunnen kopen had je een persoonsbewijs nodig.

Vraag:

Wie kan bedenken wat een persoonsbewijs is?

Antwoord:

Een identiteitskaart.

Vraag:

Wat valt jullie op aan de persoonsbewijzen op het plaatje?

Antwoord:

Op de onderste staat een J, op de bovenste niet.

Vraag:

Wat zou die J kunnen betekenen?

Antwoord:

De J betekent Joods.

Vraag:

Welke dingen zien jullie op het plaatje waar je bonnen voor nodig had?

Antwoord:

Brood, tarwebloem, jam, boter, tabak, kaas, koffie.

Vraag:

Waarom denken jullie dat het voor onderduikers zo moeilijk was om aan eten te komen?

Antwoord:

Ze konden niet zelf de straat op, want dan werden ze opgepakt. Voor het kopen van de bonnen had je een persoonsbewijs nodig, dus ze konden de bonnen ook niet door iemand anders laten halen. Ze konden niet hun eigen persoonsbewijs aan iemand anders meegeven, want dan wisten de Duitsers dat die persoon onderduikers hielp.

Vraag:

Hoe denken jullie dat de mensen die de onderduikers hielpen toch aan bonnen kwamen?

Antwoord:

Ze maakten valse persoonsbewijzen en bonnen of stalen ze bij het kantoor waar ze werden bewaard.

Vertel:

Naast eten en kleding e.d. hadden onderduikers een plek nodig om zich te kunnen verstoppert. Soms zaten mensen jaren ondergedoken, dus ze moesten een plek hebben waar ze in het geheim konden wonen.

Toon afbeelding 5 van ODBH Les 6.3 Presentatie

Vraag:

Wat zien jullie op dit plaatje?

Antwoord:

Onderduikplekken: Op zolder, in de kelder, achter een geheime doorgang.

Vraag:

Kunnen jullie nog meer plekken bedenken waar je zou kunnen onderduiken?

Antwoord:

Bijv. buiten in een hol.

Vertel:

Onderduikers moesten altijd oppassen dat ze niet ontdekt werden. Er waren ook mensen die de onderduikers verraadden bij de Duitsers. Ze wisten daarom niet wie ze konden vertrouwen.

Als de mensen bij wie ze ondergedoken zaten visite hadden, moesten ze zich muisstil houden.

Vraag:

Waardoor denken jullie dat mensen konden ontdekken dat er onderduikers in een huis verscholen zaten?

Antwoord:

Geluiden van bijv. niezen, stoten, druppende kraan, hoesten, voetstappen, maar ook de geur van eten of licht door een kiertje.

	<p>Toon afbeelding 6 van ODBH Les 6.3 Presentatie</p> <p>Vertel: Een van de bekendste meisjes uit de Nederlandse geschiedenis is dit meisje.</p> <p>Vraag: Wie weet hoe ze heet?</p> <p>Antwoord: Anne Frank</p> <p>Vraag: Wie weet waardoor ze zo bekend is?</p> <p>Antwoord: Zij zat tijdens de Tweede Wereldoorlog ondergedoken in Amsterdam.</p> <p>Vraag: En hoe heet het huis waar ze ondergedoken zat?</p> <p>Antwoord: Het Achterhuis</p> <p>Toon afbeelding 7 van ODBH Les 6.3 Presentatie</p> <p>Vraag: Waar denken jullie dat ze met haar familie verstopt zat?</p> <p>Toon afbeelding 8 presentatie 6.3</p> <p>Antwoord: Achter de boekenkast is een trap naar een huis achter het bedrijf van Anne's vader. Daar zaten ze verstopt.</p>
Opracht	<p>Jullie maken een tekening van een onderduikplek. Niet zomaar een plek, bedenk een plek in of bij je eigen huis die geschikt zou zijn om onder te duiken.</p> <p>Denk na over: Uit welke ruimtes is jullie huis opgebouwd? Waar zou je een geheime doorgang kunnen maken? Welke plek is het meest geluids dicht? Op welke plek kun je er voor zorgen dat er van buitenaf geen licht te zien is? Waar is de minste kans dat bezoekers iets van onderduikers merken?</p> <p>Bedenk ook hoe de onderduikers eten, water, licht en warmte krijgen. Hoe is de ruimte ingericht? Waar kunnen de onderduikers slapen, zitten, eten, naar de wc, iets doen om zich te vermaken? Voor hoeveel onderduikers zou er ruimte zijn?</p> <p>Laat in je tekening zien hoe deze ruimte eruit zou zien en hoe de onderduikers daar zouden leven.</p> <p>Schets eerst de vormen met tekenpotlood. Gebruik het hele papier! Kleur de tekening in met kleurpotlood. Trek de details en lijnen in de tekening over met fineliner.</p>
Reflectie	ODBH Reflectie reader les 8

6.4	Oorlog dicht bij huis: Onderduikers en verzetshelden in Ommen
Leerjaar	PO Groep 6
Type les	Excursie in aansluiting op het vak kunstzinnige oriëntatie (erfgoed)
Lesduur	90 minuten
Omschrijving van de les	Een les waarin de kinderen op verkennende, onderzoekende en makende manier kennis maken met een aantal mensen die tijdens de Tweede Wereldoorlog ondergedoken zaten of actief waren in het verzet in Ommen en omgeving.  De kinderen zoeken in de bibliotheek naar informatie over onderduikers of verzetsmensen en hun familie uit Ommen en omgeving en noteren deze informatie in een familiepaspoort.
Onderwerpen	Tweede Wereldoorlog, onderduikers, verzet, familie, Ommen
Vakgebied	Kunstzinnige oriëntatie (erfgoed), oriëntatie op jezelf en de wereld (tijd), Nederlands

Leerinhoud	
TULE doelen 4	De kinderen leren informatie te achterhalen in informatieve en instructieve teksten, waaronder schema's, tabellen en digitale bronnen. - De kinderen gebruiken informatieve en instructieve teksten in boeken en op internet met als leerdoel informatie verwerven. - De kinderen leren op een efficiënte wijze een boek of ander materiaal zoeken in een bibliotheek met behulp van een trefwoordenlijst of computer en de gewenste informatie opzoeken in verschillende informatiebronnen met behulp van inhoudsopgave of index.
TULE doelen 6	De kinderen leren informatie en meningen te ordenen bij het lezen van school- en studieteksten en andere instructieve teksten, en bij systematisch geordende bronnen, waaronder digitale bronnen. - De kinderen ordenen informatie door het maken van aantekeningen.
TULE doelen 51	De kinderen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren. - De kinderen maken gebruik van verhalen over gebeurtenissen van vroeger.
TULE doelen 52	De kinderen leren over kenmerkende aspecten van het tijdvak: wereldoorlogen en holocaust. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 53	De kinderen leren over de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 56	De kinderen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed. - De kinderen: - beschouwen objecten uit het verleden: afbeeldingen. - horen verhalen over gebeurtenissen uit het verleden.
Werkwijze	De kinderen bekijken afbeeldingen van onderduikers en verzetsmensen uit Ommen en omgeving. De kinderen onderzoeken informatie over onderduikers en verzetsmensen uit Ommen en omgeving en hun familie. De kinderen noteren de gevonden informatie in een familiepaspoort.

	Uitvoering
Vorbereidingen	<p>Maak afspraak met bibliotheek en organiseer de excursie</p> <p>Bestudeer de presentatie (ODBH Les 6.4 Presentatie)</p> <p>Bestudeer de inleiding en oriëntatie</p> <p>Bestudeer de opdracht</p> <p>Bestudeer de reflectie (reflectiereader)</p> <p>Bestudeer de achtergrondinformatie</p> <p>Print het familiepaspoort (ODBH Les 6.4 Bijlage 1 Paspoort) 1 per ll.</p> <p>Print de routebeschrijving (ODBH Les 6.4 Bijlage 2 Routebeschrijving) 1 per begeleider</p> <p>Materialen klaarleggen:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- pennen</li> </ul>
Lesplanning	<p>Totaal 90 minuten</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- inleiding en oriëntatie (15 minuten)</li> <li>- excursie en opdracht (60 minuten)</li> <li>- reflectie (15 minuten)</li> </ul>



<p>Inleiding en oriëntatie</p>	<p>Vertel:  Vandaag maken jullie kennis met een aantal mensen dat tijdens de Tweede Wereldoorlog in Ommen zat ondergedoken of hielp met het verzet.</p> <p>Toon afbeelding 1 van ODBH Les 6.4 Presentatie  Maurits Godschalk was een Joodse man die was geboren in Ommen. Hij kwam in de zomer van 1942 terug naar Ommen om onder te duiken. Samen met zijn vrouw Leentje, zoon Jacob en schoondochter Judith verstopte hij zich bij de familie Veldman op boerderij Het Rottenklooster in Junne.  Vraag:  Wie kan een reden bedenken waarom de familie Godschalk onderdook op de boerderij?  Antwoord:  De boerderij lag afgelegen waardoor er minder kans op ontdekking was.</p> <p>Toon afbeelding 2 van ODBH Les 6.4 Presentatie  William Hammer was een Amerikaanse piloot die vanaf september 1944 ondergedoken zat in het tuinhuis bij kasteel Eerde. Hij was neergestort met zijn vliegtuig en aan een parachute geland bij Eerde. Een boer bracht hem met zijn paard en wagen, verstopt onder het hooi, naar het kasteel. De baron van Pallandt, die op het kasteel woonde, liet hem onderduiken in het tuinhuis waar de zwager van de baron zich ook al verscholen hield.  Vraag:  Denken jullie dat de boer die William Hammer hielp, voor of tegen de Duitsers was en waarom denken jullie dat?  Antwoord:  Hij was tegen de Duitsers, want hij hielp een tegenstander van de Duitsers om onder te duiken.</p> <p>Toon afbeelding 3 van ODBH Les 6.4 Presentatie  Jan Houtman was een inwoner van Ommen die een verzetskrant maakte en onderduikers hielp. Hij was in Ommen niet meer veilig en verstopte zich in Luttenberg. Hij was getrouwd en had een dochtertje van 1 jaar.  Vraag:  Wat valt jullie op aan de foto van de verzetsgroep waar Jan Houtman bij zat?  Antwoord:  Ze hebben wapens en er zijn ook vrouwen bij.</p> <p>Toon afbeelding 4 van ODBH Les 6.4 Presentatie  Henk Letteboer keerde op 23 juni 1943 als spion terug in zijn geboortedorp Ommen om in opdracht van de Nederlandse regering een inlichtingendienst op te zetten. Hij weet talloze berichten over te seinen naar Engeland, maar wordt op 3 februari 1944 betrapt.  Vraag:  Waarvoor denken jullie dat Henk Letteboer zoveel medailles heeft gekregen?  Antwoord:  Omdat hij in de oorlog goede en dappere dingen heeft gedaan voor Nederland.</p> <p>Toon afbeelding 5 van ODBH Les 6.4 Presentatie  Jan Hendrik Seigers  In Ommen en omgeving was deze man actief betrokken bij het verzet. Hij hielp Joodse families onder te duiken en geallieerde vliegers te verbergen en verder te vervoeren. Ook voerde hij gewapend verzet tegen de onderdrukking van de Duitsers. Vanaf 1942 woonde hij in een ondergronds verblijf bij de Wolfskuil in Ommen.</p>
--------------------------------	---

Opdracht	<p>Jullie gaan vandaag op bezoek bij de bibliotheek.  Daar zoeken jullie op internet en in boeken informatie over één van de mannen op het lijstje.  In de bibliotheek krijgen jullie uitleg over hoe jullie informatie op kunnen zoeken.</p> <p>Kies één van de namen uit het lijstje.  Naar wie ben je nieuwsgierig?</p> <p>Probeer uit te zoeken:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- waar en wanneer hij geboren is.</li> <li>- waar, wanneer en waardoor hij gestorven is</li> <li>- of hij getrouwd was en kinderen had</li> <li>- wat voor beroep hij had</li> <li>- wat hij in de oorlog deed</li> <li>- wat er met zijn familie is gebeurd</li> </ul> <p>Websites waar je naar informatie kunt zoeken:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- <a href="http://www.oudommen.nl">www.oudommen.nl</a></li> <li>- <a href="http://www.joodsmonument.nl">www.joodsmonument.nl</a></li> <li>- <a href="http://www.ogs.nl">www.ogs.nl</a> (slachtofferregister)</li> <li>- <a href="http://www.regiocanons.nl/overijssel/salland/ommen/bezetting-en-bevrijding">www.regiocanons.nl/overijssel/salland/ommen/bezetting-en-bevrijding</a></li> <li>- <a href="http://nl.wikipedia.org/wiki">nl.wikipedia.org/wiki</a></li> </ul> <p>Schrijf alle informatie die je kunt vinden in het familiepaspoort (ODBH Les 6.4 Bijlage 1 Paspoort).</p>
Reflectie	ODBH Reflectie reader les 5

	Achtergrondinformatie
Leerkracht	Indien gewenst kunnen de kinderen na het bezoek aan de bibliotheek de gevonden informatie aanvullen met onderstaande achtergrondinformatie.
	<p><b><u>Maurits Salomon Godschalk</u></b>  Een zakenman, oorspronkelijk afkomstig uit Ommen. Hij had een manufacturen- en meubelhandel en handelde ook in hout. In 1921 verliet hij Ommen maar kwam er naderhand elk jaar terug.  Tijdens de oorlog was hij samen met zijn vrouw, zoon (Jacob Salomon Godschalk) en schoondochter (Judith Johanna Bertha van Gelderen) in Ommen ondergedoken in een afgelegen boerderij. Wanneer er gevaar dreigde, gingen ze naar een schuilplaats in het bos.  Op een dag was in de nabijheid van Ommen een vliegtuig neergestort. Bewakers van het nabijgelegen kamp Erika gingen op onderzoek en stuitten toen op het gezin Godschalk, dat juist op weg was naar de schuilplaats in het bos. Maurits Salomon Godschalk probeerde te vluchten en is daarbij in de rug geschoten. De andere gezinsleden zijn opgepakt en direct naar <a href="#">Auschwitz</a> gedeporteerd waar Leentje Coltof en Judith van Gelderen zes dagen later om het leven zijn gebracht.  Maurits Salomon Godschalk is begraven op de joodse begraafplaats in Ommen.</p> <p><b><u>William Hammer</u></b>  De familie Van Pallandt woonde in de oorlog op kasteel Eerde.  De zwager van baron van Pallandt moest ook onderduiken. Hij had in het Nederlandse leger gezeten. Hij zat in de kelder van het tuinhuis achter het kasteel.  Vanaf september 1944 zat er nog iemand verstopt. Het was William Hammer, een Amerikaanse piloot. Zijn vliegtuig was na een botsing in de lucht neergestort. Hij kon net op tijd uit het vliegtuig springen. Aan zijn parachute was hij geland bij Eerde. Hij zocht in het bos naar een veilige plek. Zijn parachute verstopte hij in de grond.  Een boer bracht hem met paard en wagen naar het kasteel. William Hammer zat verstopt onder het hooi op de wagen. Baron van Pallandt verstopt hem ook in het tuinhuis van het kasteel.</p> <p><b><u>Jan Houtman</u></b>  In Ommen is er een straat vernoemd naar Jan Houtman. Hij woonde bij zijn ouders aan de Balkeweg in Ommen. Dat is tegenover de plek waar nu Wiechers Woonoase is. De familie Houtman had daar een smederij.  Jan Houtman maakte in het geheim een ‘verzetskrant.’ Deze krant was door de Duitsers verboden. Ook hielp hij mensen die moesten onderduiken.  Jan Houtman zat verstopt in Luttenberg. In Ommen was het voor hem te gevaarlijk geworden. Op 17 november 1944 fietst hij met een andere man door Lemelerveld. Ze worden aangehouden door drie Nederlanders die voor de Duitsers werkten. Dat zijn SS-ers. Jan Houtman heeft een blik benzine achter op zijn fiets. Hij moet uitleggen hoe hij er aan komt. Hij vertelt dat hij het in Hoonhorst heeft geruild voor kleren. De SS-ers geloven hem niet. Jan Houtman moet met hen terug naar de boerderij in Hoonhorst om te laten zien dat zijn verhaal klopt. Daar probeert hij te vluchten. Op zijn vlucht wordt hij door één van de SS-ers doodgeschoten.  Jan Houtman was 27 jaar toen hij werd doodgeschoten. Hij was getrouwd en had een dochtertje van één jaar.</p>

### **Henk Letteboer**

Na een zwerftocht van meer dan 24.000 km zag de 27-jarige Henk Letteboer in de nacht van 22 op 23 juni 1943 na ruim 1 jaar zijn ouderlijk huis in Ommen terug: vanuit een vliegtuigaampje van een Engelse Halifax. Enkele minuten later sprong hij samen met Garrelt van Borssum Buisman aan een parachute boven een heideveld tussen Junne en Beerze naar beneden. Geheimagenten Van Borssum Buisman (1915-1991) en Letteboer (1916-2002) moesten namens de Nederlandse regering in ballingschap een inlichtingendienst in Nederland opzetten, onder de naam Zendgroep Barbara. Als zoon van de Ommer gemeenteveldwachter en voormalig militair was Letteboer in 1942 via Spanje, Curaçao en Amerika naar Engeland gereisd om deel te nemen aan de strijd tegen de Duitse bezetter. Radiotelegrafist Letteboer wist vanuit Nederland talloze berichten naar Engeland over te seinen, tot hij op 3 februari 1944 op heterdaad werd betrapt. Hij belandde in een Duits concentratiekamp, maar overleefde de oorlog. Van de tienkoppige Zendgroep Barbara raakten er zeven mensen in Duitse handen, van wie drie het leven verloren. Letteboer kreeg diverse hoge onderscheidingen voor zijn verzetswerk.

### **Jan Hendrik Seigers**

In de periode 1940-1945 was Seigers op vele fronten actief in het verzet. Hij wist Joodse families onder te brengen en geallieerde vliegers te verbergen en verder te vervoeren. Ook voerde hij gewapend verzet tegen de onderdrukking van de Duitsers. In verzetskringen was Seigers ook bekend onder de naam Jan van Ommen.

Jan Seigers werd geboren in het Ommer kerkdorp Lemele. Al in 1940 wordt hij opgenomen in de ondergrondse Orde Dienst. Als Joodse mensen moeten onderduiken wordt als eerste bij Seigers aangeklopt. Zijn werkterrein komt ook buiten Lemele te liggen in onder andere de verzetsgroep Veenendaal. In 1942 gaat Seigers wonen in het bosrijke en heuvelachtige gebied van Ommen, De Wolfskuil. In een heuvel wordt een onderaards verblijf gemaakt. Voor buitenstaanders niet te ontdekken en in de omgeving afgezet met prikkeldraad. Bemanningen van Engelse en Amerikaanse vliegtuigen die door Duitsers naar beneden zijn geschoten vinden bij Seigers onderdak. Ook ontvluchte Franse krijgsgevangenen vinden er een schuiloord. Veel succes is er bij het opvangen, verbergen en verder vervoeren van geallieerde piloten. Via de Enschedese verzetsman Johannes ter Horst zet Seigers totaal 70 piloten op de ontsnappingslijn Venlo, België, Frankrijk en Spanje naar Engeland. Het huis in de Wolfskuil, met zijn geheime schuilplaats, is een veilig onderkomen geweest.

Om een gewapend verzet te kunnen voeren wordt op 12 juni 1944 de Knokploeg Ommen opgericht. Van korte duur, want bij het zoeken naar vliegers van een geallieerd vliegtuig net buiten Ommen wordt Seigers samen met de verzetsmannen Wicher Dam en Ge Jansen na een beschieting overmeesterd.

Na diverse pogingen tot ontsnappingen in de gevangenis in Arnhem, komt Seigers terecht in diverse Duitse kampen. De Russen zijn dan eind 1944 inmiddels in Duitsland. Gevangenen moeten zich daarom verplaatsen. Tien dagen lang lopend door een pak sneeuw met de wetenschap wie niet verder kan wordt doodgeschoten. Tenslotte wordt hij met andere overlevenden aan het eind van de oorlog bevrijd door de Russen. Na de oorlog kwam Seigers in dienst van de gemeente Ommen bij de afdeling Openbare Werken. Ook was hij jarenlang commandant van de vrijwillige brandweer.

6.5	Oorlog dicht bij huis: Familieportret
Leerjaar	PO Groep 6
Type les	Les in aansluiting op het vak kunstzinnige oriëntatie (erfgoed)
Lesduur	60 minuten
Omschrijving van de les	Een les waarin de kinderen op verkennende, onderzoekende en makende manier bezig zijn met het verbeelden van een familieportret in een schilderij.  De kinderen schilderen een familieportret van de familie waarover ze in de vorige les informatie hebben verzameld.
Onderwerpen	Tweede Wereldoorlog, familieportretten
Vakgebied	Kunstzinnige oriëntatie (erfgoed en beeldend), oriëntatie op jezelf en de wereld (tijd)

Leerinhoud	
TULE doelen 51	De kinderen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren. - De kinderen maken gebruik van verhalen over gebeurtenissen van vroeger.
TULE doelen 52	De kinderen leren over kenmerkende aspecten van het tijdvak: wereldoorlogen en holocaust. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 53	De kinderen leren over de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 54	De kinderen leren beelden, taal, muziek, spel en beweging te gebruiken om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren. - De kinderen gebruiken de beeldaspecten: <ul style="list-style-type: none"> <li>- kleur: gevoelswaarde van kleuren (vrolijke, sombere, koele, warme).</li> <li>- vorm: lichaamsvormen van mensen in verhouding weergeven.</li> <li>- compositie: opbouw, ordening, evenwicht en betekenis.</li> </ul> - De kinderen gebruiken de materialen en technieken: <ul style="list-style-type: none"> <li>- tekenen: potlood</li> <li>- schilderen: plakkaatverf</li> </ul>
TULE doelen 56	De kinderen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed. <ul style="list-style-type: none"> <li>- beschouwen objecten uit het verleden: afbeeldingen.</li> <li>- horen verhalen over gebeurtenissen uit het verleden.</li> </ul>
Werkwijze	De kinderen bekijken afbeeldingen van geschilderde familieportretten. De kinderen onderzoeken manieren om een familieportret te schilderen. De kinderen schilderen een familieportret van de familie waarover ze in de vorige les informatie hebben verzameld.

	Uitvoering
Voorbereidingen	<p>Bestudeer de presentatie (ODBH Les 6.5 Presentatie)</p> <p>Bestudeer de inleiding en oriëntatie</p> <p>Bestudeer de opdracht</p> <p>Bestudeer de reflectie (reflectiereader)</p> <p>Materialen klaarleggen:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- papier (A3)</li> <li>- potlood</li> <li>- verf</li> <li>- dikke en dunne kwasten</li> <li>- paletten of bordjes</li> <li>- waterbakjes</li> <li>- schorten</li> <li>- afdek materiaal voor de tafels</li> </ul>
Lesplanning	<p>Totaal 60 minuten</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- inleiding en oriëntatie (15 minuten)</li> <li>- opdracht (30 minuten)</li> <li>- reflectie (15 minuten)</li> </ul>

<p>Inleiding en oriëntatie</p>	<p>Vertel:  In de vorige les hebben jullie informatie verzameld over één van de mensen die tijdens de Tweede Wereldoorlog in Ommen ondergedoken zaten of betrokken waren bij het verzet.  Jullie hebben die informatie opgeschreven in een familiepaspoort.  Bij een paspoort hoort ook een portret.  Vraag:  Wie weet wat een portret is?  Antwoord:  Een afbeelding van een persoon.</p> <p>Vertel:  Er zijn ook familieportretten, een afbeelding waar een hele familie op staat.  Toon afbeelding 1 van ODBH Les 6.5 Presentatie  Vragen:  Wie staan er op het schilderij?  Is het een oud schilderij of van nu?  Waarom zie je dat?  Zie je alleen de gezichten of het hele lichaam?  Heeft de schilder de personen geschilderd zoals ze echt zijn?  Waarom denken jullie dat?  Antwoorden:  Er staan een vader, moeder en baby op het schilderij. Het is een oud schilderij, dat zie je aan de ouderwetse kleding. Je ziet het hele lichaam. De mensen zijn geschilderd zoals ze echt waren, want de afbeelding lijkt net zo echt als een foto.</p> <p>Toon afbeelding 2 van ODBH Les 6.5 Presentatie  Vragen:  Wie staan er op het schilderij?  Is het een oud schilderij of van nu?  Waarom zie je dat?  Waarom kun je zien dat deze mensen familie van elkaar zijn?  Hoe kijken de personen op het schilderij? Zijn ze blij, boos, verdrietig?  Waarom denken jullie dat?  Antwoorden:  Er staan een vader, moeder en 9 kinderen op het schilderij. Het is een schilderij van nu, dat zie je aan de kleding. Je kunt zien dat ze familie zijn doordat hun gezichten op elkaar lijken. Ze kijken niet zo vrolijk.</p> <p>Toon afbeelding 3 van ODBH Les 6.5 Presentatie  Vragen:  Wie staan er op het schilderij?  Heeft de schilder de personen geschilderd zoals ze echt zijn?  Waarom denken jullie dat?  Wat valt jullie op aan de manier waarop de mensen geschilderd zijn?  Antwoorden:  Er staan een vader, moeder en 4 kinderen op het schilderij. De mensen zijn niet geschilderd zoals ze echt waren, want ze lijken een beetje op poppen. Ze zijn heel simpel geschilderd, bijna in vlakken, met weinig details.</p> <p>Toon afbeelding 4 van ODBH Les 6.5 Presentatie  Vragen:  Wie staan er op het schilderij?  Wat is er in dit schilderij anders dan in de vorige schilderijen?  Antwoorden:  Er staan een vader, moeder, dochter en oma op het schilderij.  Op dit schilderij zie je alleen de gezichten.</p>
--------------------------------	---

Opdracht	<p>Jullie schilderen een familieportret van de familie waarover jullie vorige week informatie verzameld hebben.</p> <p>Begin met het maken van een schets met potlood waar je straks overheen kunt schilderen. Dat is een snelle tekening van dunne lijnen om de verdeling van de personen op het papier te kunnen zien. Het hoeft niet mooi te zijn, schets alleen de vormen.</p> <p>Bedenk: Wie horen er allemaal bij de familie (man, vrouw, kinderen)? Hoe denk je dat deze mensen er uit kunnen hebben gezien? Wil je alleen de hoofden of het hele lichaam schilderen? Welke kleren hadden ze aan? Lijken ze op elkaar? Welke vorm hebben de hoofden? Hoe ver staan de ogen van de neus en hoe zien de monden er uit? Zorg ervoor dat ze allemaal op het papier passen.</p> <p>Schilderen: Gebruik voor grote vlakken een dikkere kwast en voor kleine stukjes en details een dunne kwast. Maak de kwast nat voor je hem in de verf doet om de verf iets dunner te maken. Doe niet teveel verf aan je kwast.</p> <p>Toon afbeelding 5 van presentatie 6.5 Door kleuren te mengen kun je andere kleuren maken. Rood + geel = oranje / blauw + geel = groen / blauw + rood = paars Door een beetje zwart door een kleur te mengen maak je de kleur donkerder, met wit erdoor wordt de kleur lichter. Zwart + wit = grijs.</p> <p>Als je de kleren gaat schilderen, denk na over welke kleuren je daarvoor gebruikt. Vraag: Hoe kun je in hun kleren laten zien of de mensen op je schilderij vrolijk of juist somber waren? Antwoord: Door voor de kleren vrolijke felle kleuren te gebruiken of juist sombere donkere kleuren.</p> <p>Als het familieportret klaar is schilder je de achtergrond in een kleur die goed bij het schilderij past.</p>
Reflectie	ODBH Reflectie reader les 7



6.6	Oorlog dicht bij huis: Droppings
Leerjaar	PO Groep 6
Type les	Les in aansluiting op het vak kunstzinnige oriëntatie (erfgoed)
Lesduur	60 minuten
Omschrijving van de les	Een les waarin de kinderen op verkennende, onderzoekende en makende manier inzicht krijgen in de functie en uitvoering van droppings tijdens de Tweede Wereldoorlog.  De kinderen maken een parachute van papier-maché met daaraan een droppingscontainer van een wc-rolletje. Daarin stoppen ze een lijstje met dingen die ze graag aan de inwoners van Ommen hadden willen geven tijdens de oorlog.
Onderwerpen	Tweede Wereldoorlog, droppings
Vakgebied	Kunstzinnige oriëntatie (erfgoed en beeldend), oriëntatie op jezelf en de wereld (tijd)

Leerinhoud	
TULE doelen 51	De kinderen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren. - De kinderen maken gebruik van verhalen over gebeurtenissen van vroeger.
TULE doelen 52	De kinderen leren over kenmerkende aspecten van het tijdvak: wereldoorlogen en holocaust. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 53	De kinderen leren over de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 54	De kinderen leren beelden, taal, muziek, spel en beweging te gebruiken om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren. - De kinderen gebruiken de beeldaspecten: - ruimte: constructies - De kinderen gebruiken de materialen en technieken: - werken met plastisch materiaal: papier-maché - ruimtelijk construeren: werken met kosteloos materiaal, constructie- en verbindingstechnieken met papier en kosteloos materiaal.
TULE doelen 56	De kinderen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed. - De kinderen: - beschouwen objecten uit het verleden: afbeeldingen en gedenktekens. - horen verhalen over gebeurtenissen uit het verleden.
Werkwijze	De kinderen bekijken afbeeldingen over droppings. De kinderen onderzoeken de papier-maché techniek. De kinderen maken een parachute van papier-maché met een droppingscontainer van een wc-rolletje.

	Uitvoering
Vorbereidingen	<p>Bestudeer de presentatie (ODBH Les 6.6 Presentatie)</p> <p>Bestudeer de inleiding en oriëntatie</p> <p>Bestudeer de opdracht</p> <p>Bestudeer de reflectie (reflectiereader)</p> <p>Materialen klaarleggen:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- ballonnen</li> <li>- oude kranten</li> <li>- behanglijm</li> <li>- bakjes of emmertjes voor de lijm</li> <li>- dikke kwasten</li> <li>- wc rolletjes (1 per ll.)</li> <li>- gekleurd papier</li> <li>- pennen</li> <li>- scharen</li> <li>- dun touw</li> <li>- prikpenen</li> <li>- afdekmetaiaal voor de tafels</li> <li>- verfschorten</li> <li>- (eventueel verf)</li> </ul>
Lesplanning	<p>Totaal 60 minuten</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- inleiding en oriëntatie (15 minuten)</li> <li>- opdracht (30 minuten)</li> <li>- reflectie (15 minuten))</li> </ul>

<p>Inleiding en oriëntatie</p>	<p>Vertel:  In Ommen en omgeving waren ook mensen betrokken bij het verzet. Deze verzetsgroep deed vooral mee aan droppings.  Toon afbeelding 1 ODBH Les 6.6 Presentatie  Vertel:  Hier zie je de mannen van de verzetsgroep Salland. Deze foto is 35 jaar na de oorlog gemaakt.</p> <p>Vertel:  Het woord droppings komt van het Engelse woord to drop, wat laten vallen betekent. Bij een dropping worden spullen uit een vliegtuig gegooid.  Vraag:  Waar denken jullie dat de vliegtuigen vandaan kwamen die de spullen dropten?  Antwoord:  Uit Engeland, een van de landen die tegen Duitsland vochten.</p> <p>Toon afbeelding 2 van ODBH Les 6.6 Presentatie  Vraag:  Wie kan spullen bedenken die in de oorlog boven Nederland uit een vliegtuig werden gedropt?  Antwoord:  Drukwerk (voedselbonnen, flyers en kranten), voedsel, kleding en wapens.  Vraag:  Kunnen jullie op de plaatjes zien hoe de spullen uit het vliegtuig werden gegooid?  Antwoord:  In dozen of grote blikken, aan een parachute.</p> <p>Toon afbeelding 3 van ODBH Les 6.6 Presentatie  Vraag:  Als jullie kijken naar de vorm en het materiaal waarvan deze container is gemaakt, wat denken jullie dat er in deze container werd gedropt?  Antwoord:  Wapens</p> <p>Toon afbeelding 4 van ODBH Les 6.6 Presentatie  Vertel:  De plek waar de spullen werden gedropt heet een afwerpterrein. Daarna moesten de spullen worden verzameld en vervoerd.  Vraag:  Wat zien jullie op deze plaatjes gebeuren?  Boven: de gedropte spullen worden op het afwerpterrein verzameld en er staan wagens klaar om ze te vervoeren.  Onder: mensen zijn bezig de spullen te verdelen.</p> <p>Vertel:  De droppings moesten in het geheim gebeuren, zodat de Duitsers er niet achter kwamen.  Vraag:  Waarom denken jullie dat het belangrijk was dat de Duitsers er niet achter kwamen?</p>
--------------------------------	---

Antwoord:  
Omdat de droppings door het verzet werden geregeld. Als de Duitsers erachter kwamen, werden de verzetsmensen opgepakt en de spullen door de Duitsers in beslag genomen.

Vraag:  
Kunnen jullie manieren bedenken waarmee de mensen van het verzet ervoor konden zorgen dat de Duitsers niet achter de droppings kwamen?

Antwoord:  
Contact met de Engelsen via geheime zenders, 's nachts droppen, een afgelegen plek kiezen als afwerpterrein, de spullen verstoppert op een geheime plek, alle sporen uitwissen.

Toon afbeelding 5 van ODBH Les 6.6 Presentatie

Vertel:  
Het afwerpterrein dat de verzetsgroep Salland gebruikte voor droppings, ligt bij het plaatsje Stegeren, vlakbij Ommen.

Vraag:  
Waarom denken jullie dat deze plek geschikt was?

Antwoord:  
Afgelegen, goed bereikbaar voor de vliegtuigen.

Vertel:  
Ter herinnering aan de verzetsgroep is er een monument geplaatst bij het afwerpterrein Stegeren.

Vraag:  
Wat denken jullie dat er met de tekst op het monument bedoeld wordt?

Antwoord:  
Dat de mensen van nu de verzetsgroep dankbaar zijn voor wat ze hebben gedaan. En dat de verzetsgroep tijdens de oorlog geholpen werd door de bevolking en niet door hen werd verraden.

Opdracht	<p>Jullie maken een parachute van papier-maché en een container van een wc-rolletje om er aan te hangen.</p> <p>Blaas een ballon op en leg er een knoopje in.  Scheur een krant in repen en deze repen in kleinere stukken.  Smeer met een dikke kwast beide kanten van een stuk krantenpapier goed in met behangplaksel (of doop de stukjes papier in het plaksel) en plak dit bovenop de ballon.  Plak op deze manier de bovenste helft van de ballon helemaal vol met stukjes krant, zodat er geen stukje van de ballon meer tussen te zien is.  Je krijgt zo de vorm van een halve bal.  Plak daarover heen nog een laag van stukjes krantenpapier en herhaal dit tot je ong. 6 lagen hebt opgeplakt.  Nu laat je het drogen.</p> <p>Maak van een wc-rolletje een container waar de spullen die gedropt worden, in kunnen.  Plak de rol aan 1 kant dicht met papier. Prik aan de andere open kant 4 gaatjes waaraan je 4 touwtjes van ong. 30 cm lang aan vastknoopt.  Deze touwtjes komen aan je parachute te hangen als deze droog is.  Beplak de wc-rol met gekleurd papier.  Welke kleur zou een container voor droppings kunnen hebben? Een hele opvallende kleur of juist een kleur die niet opvalt?</p> <p>Schrijf op een briefje wat jij aan de inwoners van Ommen zou willen geven in oorlogstijd en stop dit briefje in de container.</p> <p>Als de bol van papier-maché droog is prik je de ballon lek. Je houdt nu een harde vorm over. Knip de onderste rand netjes bij.  Nu kun je hier gaatjes in maken waar je de touwtjes van de container aan vastknoopt.  Als er tijd voor is kun je de parachute ook nog beschilderen.</p>
Reflectie	ODBH Reflectie reader les 8

6.7	Oorlog dicht bij huis: Verzetskrant
Leerjaar	PO Groep 6
Type les	Les in aansluiting op het vak kunstzinnige oriëntatie (erfgoed)
Lesduur	60 minuten
Omschrijving van de les	Een les waarin de kinderen op verkennende, onderzoekende en makende manier inzicht krijgen in het ontstaan en de functie van verzetskranten tijdens de Tweede Wereldoorlog.  De kinderen schrijven tekstjes voor een verzetskrant.
Onderwerpen	Tweede Wereldoorlog, verzetskranten
Vakgebied	Kunstzinnige oriëntatie (erfgoed), oriëntatie op jezelf en de wereld (tijd), Nederlands

<b>Leerinhoud</b>	
TULE doelen 5	De kinderen leren naar inhoud en vorm teksten te schrijven met verschillende functies, zoals: informeren, instrueren, overtuigen of plezier verschaffen. - De kinderen schrijven een informatieve tekst: krantenbericht. - De kinderen schrijven met als doel: informeren en plezier verschaffen. - de kinderen schrijven met als inhoud: onderwerpen in het verleden.
TULE doelen 51	De kinderen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren. - De kinderen maken gebruik van verhalen over gebeurtenissen van vroeger.
TULE doelen 52	De kinderen leren over kenmerkende aspecten van het tijdvak: wereldoorlogen en holocaust. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 53	De kinderen leren over de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 56	De kinderen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed. - De kinderen: - beschouwen objecten uit het verleden: afbeeldingen. - horen verhalen over gebeurtenissen uit het verleden.
Werkwijze	De kinderen bekijken afbeeldingen over verzetskranten. De kinderen onderzoeken het schrijven van een tekst voor in een krant. De kinderen schrijven een tekstje voor een verzetskrant.

	Uitvoering
Vorbereidingen	<p>Bestudeer de presentatie (DBH Les 6.7 Presentatie)</p> <p>Bestudeer de inleiding en oriëntatie</p> <p>Bestudeer de opdracht</p> <p>Bestudeer de reflectie (reflectiereader)</p> <p>Materialen klaarleggen:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- pennen</li> <li>- schrijfpapier</li> <li>- linialen</li> <li>- scharen</li> <li>- tekenpotloden</li> <li>- tekenpapier A4</li> </ul>
Lesplanning	<p>Totaal 60 minuten</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- inleiding en oriëntatie (15 minuten)</li> <li>- opdracht (30 minuten)</li> <li>- reflectie (15 minuten)</li> </ul>

<p>Inleiding en oriëntatie</p>	<p>Vertel:  Het verzet maakte illegale kranten om er voor te zorgen dat de inwoners van Nederland niet alleen het nieuws van de Duitsers hoorden, maar ook wisten wat er verder gebeurde in de oorlog.</p> <p>Toon afbeelding 1 van DBH Les 6.7 Presentatie  Vraag:  Wat valt jullie op aan deze krant?  Antwoord:  Met de hand getekend. Beetje vlekkelig. Letters niet zo netjes.  Vertel:  Het verzet maakte deze kranten met de hand, daardoor zagen ze er niet zo netjes uit.</p> <p>Toon afbeelding 2 van DBH Les 6.7 Presentatie  Vraag:  Wat denken jullie dat deze mensen aan het doen zijn?  Antwoord :  De krant aan het drukken met een kleine drukmachine.</p> <p>Toon afbeelding 3 van DBH Les 6.7 Presentatie  Vraag:  Wie weet wat dit is en waar het voor gebruikt werd?  Antwoord:  Een ouderwetse typemachine. Deze werd gebruikt om de stukjes voor de krant te typen.</p> <p>Vertel:  De verzetskranten gaven de mensen hoop en riepen ze op om zich tegen de Duitsers te verzetten.</p> <p>Toon afbeelding 4 van DBH Les 6.7 Presentatie  Vraag:  Waar denken jullie dat dit stukje over gaat?  Antwoord:  Over het vieren van Koninginnedag.  Vraag:  Waarom denken jullie dat dit stukje in de verzetskrant stond en niet in de gewone krant die gecontroleerd werd door de Duitsers?  Antwoord:  Omdat de Nederlanders van de Duitsers niet trots mochten zijn op hun land, hun vlag en hun koningin. Ze mochten niet laten merken dat ze hun koningin steunden terwijl ze gevlucht was naar Engeland.</p> <p>Vertel:  In totaal verschijnen er ongeveer 1300 verschillende verzetskranten, van hele kleintjes tot landelijke bladen.</p> <p>Toon afbeelding 5 van DBH Les 6.7 Presentatie  Vraag:  Twee van deze kranten zijn na de oorlog blijven bestaan. Welke denken jullie dat het zijn?  Antwoord:  Het Parool en Vrij Nederland</p>
--------------------------------	--



Opdracht	<p>Jullie maken een verzetskrant.</p> <p>Vraag: Wie kan onderwerpen noemen waarover werd geschreven in een verzetskrant?</p> <p>Antwoord: Dingen die de Duitsers hadden gedaan, acties van het Nederlandse verzet, oproep aan de bevolking om zich te verzetten tegen de Duitsers, waarschuwing voor iets dat de Duitsers van plan waren.</p> <p>Jullie beginnen met het schrijven van de tekstjes voor jullie verzetskrant.</p> <p>Bedenk: Waar gaat het stukje over? Schrijf een kort verhaaltje over je onderwerp waarin je vertelt:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- over wie gaat het</li> <li>- wat gebeurt er</li> <li>- waar gebeurt het</li> <li>- waarom gebeurt het</li> <li>- wanneer gebeurt het</li> <li>- hoe gebeurt het</li> </ul> <p>Schrijf het stukje eerst in klad. Lees het nog eens goed door. Lopen de zinnen goed, zitten er spelfouten in, zit het verhaal logisch in elkaar? Als je tevreden bent, schrijf je het netjes over op een strook papier van 10 cm breed. Dit wordt de breedte van de kolommen van de krant.</p> <p>Als je tijd overhebt kun je er een tekening bij maken. Deze moet ook 10 cm breed zijn.</p>
Reflectie	ODBH Reflectiereader les 6

6.8	Oorlog dicht bij huis: Vervolg verzetskrant
Leerjaar	PO Groep 6
Type les	Les in aansluiting op het vak kunstzinnige oriëntatie (erfgoed)
Lesduur	60 minuten
Omschrijving van de les	Een les waarin de kinderen op verkennende, onderzoekende en makende manier inzicht krijgen in het schrijven en vormgeven van een verzetskrant.  De kinderen gebruiken druktechnieken voor het maken van de koppen en naam van de krant. Ze geven de verzetskrant vorm met gebruikmaking van geschreven tekstjes, afbeeldingen en de gedrukte koppen.
Onderwerpen	Tweede Wereldoorlog, verzetskranten
Vakgebied	Kunstzinnige oriëntatie (erfgoed en beeldend), oriëntatie op jezelf en de wereld (tijd)

<b>Leerinhoud</b>	
TULE doelen 51	De kinderen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren. - De kinderen maken gebruik van verhalen over gebeurtenissen van vroeger.
TULE doelen 52	De kinderen leren over kenmerkende aspecten van het tijdvak: wereldoorlogen en holocaust. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 53	De kinderen leren over de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis. - De kinderen leren over de Tweede Wereldoorlog.
TULE doelen 54	De kinderen leren beelden, taal, muziek, spel en beweging te gebruiken om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren. - De kinderen gebruiken de beeldaspecten: - kleur: signaalkleuren. - compositie: opbouw, ordening, evenwicht en betekenis. - De kinderen gebruiken de materialen en technieken: - tekenen: potlood - drukken: stempelen, werken met sjablonen, rubbings.
TULE doelen 56	De kinderen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed. - De kinderen: - beschouwen objecten uit het verleden: afbeeldingen. - horen verhalen over gebeurtenissen uit het verleden.
Werkwijze	De kinderen bekijken afbeeldingen over de vormgeving van een krant. De kinderen onderzoeken verschillende druktechnieken. De kinderen geven de krant vorm met gebruikmaking van geschreven tekst, afbeeldingen en gedrukte koppen.

	Uitvoering
Voorbereidingen	<p>Bestudeer de presentatie (ODBH Les 6.8 Presentatie)</p> <p>Bestudeer de inleiding en oriëntatie</p> <p>Bestudeer de opdracht</p> <p>Bestudeer de reflectie (reflectiereader)</p> <p>Materialen klaarleggen:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- papier A2 (40x60)</li> <li>- scharen</li> <li>- lijm</li> <li>- tekenpapier A4</li> <li>- letterstempels</li> <li>- stempelkussens</li> <li>- lettersjablonen</li> <li>- verf</li> <li>- tamponeerkwasten</li> <li>- wasco krijt</li> <li>- eventueel reliëfletters</li> </ul>
Lesplanning	<p>Totaal 60 minuten</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- inleiding en oriëntatie (5 minuten)</li> <li>- opdracht (40 minuten)</li> <li>- reflectie (15 minuten)</li> </ul>
Inleiding en oriëntatie	<p>Toon afbeelding 1 van ODBH Les 6.8 Presentatie</p> <p>Vraag: Wat valt jullie op aan hoe een echte krant eruit ziet, uit welke onderdelen bestaat een pagina?</p> <p>Antwoord: Stukjes tekst, plaatjes, dikgedrukte koppen, kolommen.</p> <p>Vraag: Wat neemt de meeste ruimte in op een krantenpagina?</p> <p>Antwoord: Stukjes tekst.</p> <p>Toon afbeelding 2 van ODBH Les 6.8 Presentatie</p> <p>Vraag: Welke verschillen en overeenkomsten vallen jullie op aan deze 2 verzetskranten vergeleken met de moderne krant.</p> <p>Antwoord: Verskil: weinig plaatjes, weinig of geen kleur, veel tekst. Hetzelfde: de naam van de krant groot bovenaan, koppen boven de stukjes tekst, kolommen.</p>

Opdracht	<p>Jullie maken van de tekstjes die jullie vorige les geschreven hebben een muurkrant. In groepjes van 4 leg je samen de tekstjes op een groot vel papier. Zorg dat de tekst in kolommen ligt en kijk waar de tekeningen tussen passen. Zorg ook dat er ruimte overblijft voor de naam van de krant en de koppen boven de tekstjes. Plak de stukjes nog niet vast.</p> <p>Knip een reep papier van 15 x 40 cm. Hierop drukken jullie de naam van de krant. Knip stukjes papier van 10 cm breed. Hierop drukken jullie de koppen. Bedenk samen een naam voor de krant. Bedenk de koppen bij de tekstjes. Deze moeten op de geknipte stukjes papier passen, dus hou het kort.</p> <p>Jullie drukken de naam en de koppen met verschillende druktechnieken naar keuze. Stempelen met letterstempels. Tamponeren met sjablonen. Rubbings maken.</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Voor het stempelen gebruik je letterstempels en een stempelkussen. Pas op dat je niet met je hand over de letters gaat als de inkt nog nat is, dan krijg je vlekken.</li> <li>2. Voor het tamponeren leg je het sjabloon op het papier, je doet een klein beetje verf aan een dikke kwast met korte stevige haren en je stipt het sjabloon met de kwast recht naar beneden vol met verf. Let op dat je niet teveel verf aan de kwast doet of de kwast schuin houdt, dan komt er verf onder de rand van het sjabloon.</li> <li>3. Voor rubbings maken zoek je letters in reliëf, dus die iets boven de ondergrond liggen. Als je je papier hier op legt en er met krijt overheen gaat krijg je een afdruk van de letter (net als je met een muntje kunt doen).</li> </ol> <p>Als de naam van de krant en de koppen klaar en droog zijn, leg je deze bij de tekstjes. Kijk nog een keer goed of alles op de juiste plek ligt en plak alles daarna vast. Als er nog tijd over is kun je de krant nog versieren met stempels, sjablonen en rubbings die passen bij de tekstjes.</p>
Reflectie	ODBH Reflectiereader les 10